

## Το θρηνητικό τραγόνι της αιώνιας Αθήνας Φώτη Κόντογλου

Ο πικραμένος ονειροπόλος της αρχαιότητας, που είχε μοιρασμένη την καρδιά του στον Χριστό και στον Πλάτωνα. Ένας δεσπότης και συνάμα αρχαίος ρήτορας.

Τούτη η παμπάλαιη και περιβόητη πολιτεία της Αθήνας, που μαζευτήκαμε απ' Ανατολή και Δύση, από στεριά κι από θάλασσα, ήρθε καιρός που είχε ρημάξει σχεδόν ολότελα, κ' είχε γίνει σα χορταριασμένο νεκροταφείο. Και πάλι με τα χρόνια ξαναγέμισε ανθρώπους κι άνθισε όπως τώρα. Και πάλι θα 'ρθει ένας καιρός που θα ξαναρημάξει, κι ας μην το βάζει με το νου του κανένας μας σήμερα. Έτσι γυρίζει η ρόδα του κόσμου.

Η Αθήνα ρήμαξε μαζί με τον αρχαίο κόσμο, που ήταν η κούνια του κ' η μάνα του. Από τα χρόνια που βασίλευε στην Πόλη ο Ιουστινιανός, η Αθήνα ήτανε ένα ρημάδι. Κανένας δεν συλλογιζόταν πια αυτήν την ξακουστή πολιτεία, γιατί όλα είχανε μετατοπιστεί στην Ανατολή. Κάπου - κάπου ξέπεφτε κατά δώθε κανένας ταξιδευτής, επειδής οι δρόμοι που πηγαίνανε από την Πόλη στην Ιταλία, στην Ιερουσαλήμ και σ' άλλες μεγάλες και πολυσύχναστες πολιτείες, δεν περνούσανε από την Αθήνα.

Κατά τα 700 μ.Χ., ένας δεσπότης Φράγκος λεγόμενος Μπιλιμπάλντος γράφει δυο λόγια, που δείχνουν πως υπήρχε ακόμα Αθήνα. Ένας Άραβας γεωγράφος Ισταχής λεγόκενος, στα 1000 μ.Χ, γράφει για την Αθήνα πως μαζί με την Ρώμη ήτανε οι μανάδες των Ρουμ (των Ελλήνων) και πως η Αθήνα προ πάντων στάθηκε ο τόπος της σοφίας των Γιουνάν (Ιώνων, Ελλήνων, που ευρήκανε τη φιλοσοφία, και τις επιστήμες. Κι άλλοι Άραβες γράψανε για την Αθήνα σε κείνα τα χρόνια, όπως ο Εδρισής, ο Αμπουλφέδας κι ο Ιμπν - Χαουκάλ, που λέγει την Αθήνα Ισχανιγιάχ, δηλαδή πολιτεία των σοφών Ελλήνων. Πλην αυτά τα γράφανε για την πεθαμένη Αθήνα, γιατί η ζωντανή ήτανε ένα χωριό ελεεινό και τρισάθλιο.

Οι Σταυροφόροι δεν ξέρανε καν τ' όνομα της Αθήνας, ούτε οι άλλοι χατζήδες που πηγαίνανε χιλιάδες στον Άγιο Τάφο. Κατεβαίνανε από τα βορινά μέρη καιμπαρκάρανε στην Πόλα ή στα Ραγούζα ή στο Μπάρι, πιάνανε στα Εφτάνησα, στα Κύθηρα, στην Κρήτη, στην Ρόδο, στην Κύπρο, και ξεμπαρκάρανε στην Γιάφα.

Μέσα σε κείνο το σκοτάδι που βρισκότανε χαμένη και ξεχασμένη η πολιτεία της Αθήνας, ένα μικρό φως άναψε κ' έδειξε για μια στιγμή στον κόσμο πως δεν είχε λείψει η Αθήνα ολότελα από τη γη, πως υπήρχε ακόμα αυτό το άψυχο κουφάρι της. Εκείνο το μικρό φως ήτανε ένας σπουδαίος δεσπότης, ο Μιχαήλ Ακομινάτος, μια ψυχή που θαρρεί κανένας πως εβγήκε από κανέναν αρχαίο τάφο του Κεραμεικού, μ' όλο που γεννήθηκε στην Ανατολή. Μα από κάμποσους αιώνες, οι Ανατολίτες βαστούσανε με πάθος την ελληνική σοφία, και τη φυλάγανε με αγάπη, όπως εκείνος που φυλάγει τ' άγιο φως μέσα σ' ένα μικρό σφαλιχτό φανάρι για να μην το σβήσει ο άγριος βοριάς. Ο Ακομινάτος γεννήθηκε στα 1140 σε μια πολιτεία της Φρυγίας στη Μικρά Ασία που τη λέγανε Χώνες ή Κολοσσές. Σπούδασε στην Πόλη κ' είχε δάσκαλο τον σοφό Ευστάθιο, που ήξερε τ' αρχαία ελληνικά όσο κανένας άλλος και που έγινε ύστερα επίσκοπος Θεσσαλονίκης. Ο Μιχαήλ είχε κ' έναν αδερφό που γίνηκε πολιτικός κ' έγραψε πολλά κι αυτός, τον Νικήτα Χωνιάτη. Ο Μιχαήλ αγαπούσε τη θρησκεία, και στα 1182 έγινε μητροπολίτης Αθηνών.

Η χαρά του Ακομινάτου ήταν μεγάλη, που αξιώθηκε να γίνει πνευματικός ποιμήν απάνω στους απογόνους των αρχαίων Αθηναίων, που τους λάτρευε η ψυχή του ύστερ' από τον Χριστό. Ο Παρθενώνας είχε γίνει εκείνον τον καιρό εκκλησιά της Παναγιάς. Εκεί μαζευτήκανε οι Αθηναίοι για να υποδεχτούνε τον δεσπότη. Κ' εκείνος, τρέμοντας από συγκίνηση, έβγαλε έναν λόγο αρχαιοπρεπέστατον. Μίλησε στο ποίμνιό του εγκωμιάζοντας την ένδοξη καταγωγή τους, "Αθηναίοις ούσι και εξ Αθηναίων αυθιγενών". Αλλά ο ενθουσιασμός του από την αρχαιότητα κρύωνε, βλέποντας σε τι χάλι βρισκότανε η πολιτεία και οι άνθρωποι που την κατοικούσανε. Γι' αυτό στο λόγο του έλεγε με παράπονο πως ο άσπλαχνος καιρός, τ' άλλαξε όλα, μάρανε το κάλλος χάλασε τη γλώσσα, και παρομοίωσε την Αθήνα με τη Φιλομήλα της μυθολογίας, που είχε κόψει τη γλώσσα της ο άσπλαχνος Τηρέυς. Εξύμνησε, με φωνή που έτρεμε, την μητέρα της ρητορικής και της σοφίας, μα μιλούσε σε ανθρώπους που δεν είχανε ιδέα απ' όσα έλεγε. Σα να έψελνε την ακολουθία των κεκοιμημένων.

Τριανταοχτώ χρόνια κάθησε δεσπότης της Αθήνας ο Ακομινάτος, ζωσμένος από ερείπια που κειτόντανε σωροί χορταριασμένοι, "εν μέσω Σκυθικής ερημίας", υλικής και πνευματικής. Κι αυτός ήτανε σαν ένα ερείπιο, σαν ένας βρυκόλακας που φώλιαξε σε κείνο το ένδοξο νεκροταφείο. Βαρυθυμία, μελαγχολία για τον άστατο κόσμο σκοτεινιάζει την καρδιά του, τις αισθήσεις του, που μ' αυτές θαρρεί πως βλέπει την πομπή της λαμπαδηφορίας, τα λαμπρά χτίρια, τις στοές, τα ωραία φορέματα, και πως ακούγει τον κόσμο να συζητά μέσα στην αγορά, ν' αγωνίζεται στα στάδια, να πανηγυρίζει στα θέατρα, πως αφουγκράζεται τον Περικλή και τον Σωκράτη να μιλούνε σε κείνη τη γλώσσα που τη λάτρευε σαν να 'τανε η γλώσσα των αγγέλων.

Βουβή ερημιά τον περίζωνε. "Ειμί ξένος εν Αθήναις", έλεγε. "Δεν ξέρω αν απόμεινε από τούτη την πολιτεία τίποτ' άλλο από το ένδοξο όνομά της. Που είναι ο Περίπατος, που είναι η Στοά, που είναι ο Φανός του Διογένη;" Η ψυχή του ποθούσε να ταιριάζει τα ερείπια και την αρχαία δόξα με τους απελέκητους ανθρώπους που έβλεπε, αλλά δεν μπορούσε. Εκείνο το παλιοχώρι ήτανε η αρχοντικιά Αθήνα που διάβαζε στα βιβλία; Εκείνοι οι λιγοστοί φοβισμένοι και φτωχοί άνθρωποι, αυτοί ήταν οι απόγονοι των ημιθέων;

Πριν από λίγο είχανε ρημάξει το χωριό ακόμα πιο πολύ η πανούκλα και η πείνα. Οι κουρσάροι ληστεύανε γη και στεριά. Κοντά στη φτώχεια, βρίσκεται και κάθε κακομοιριά. Σπάνια βρίσκεται στην Αθήνα άνθρωπος να ξέρει λίγα γράμματα. "Σπανίζει", γράφει, "η πόλις φιλοσόφων ανδρών, αλλ' ήδη και βαναύσων αυτών". Παρομοιάζει την Αθήνα με την κατεστραμμένη Ιερουσαλήμ και τον εαυτό του με τον προφήτη Ιερεμία που κλαίγει γι' αυτή. Κλαίγει κι αυτός, βλέποντας τα γκρεμισμένα κάστρα, τους έρημους δρόμους, και τους ανθρώπους που είναι σκεπασμένοι με κουρέλια. Και σιγολέγει "Γενεά πορεύεται και γενεά έρχεται, η δε γη εις τον αιώνα έστηκεν".

Αληθινά, η έμορφη Αττική φεγγοβολούσε από τον ήλιο, ο γλυκός Υμηττός λιαζότανε ξαπλωμένος και μακάριος, η δροσερή Πεντέλη σα να έβγαίνε εκείνη την ημέρα από τα χέρια του Θεού, η Ακρόπολη στεκότανε περήφανη απάνω από το χωριό, πέρα η θάλασσα και τα νησιά γαλανιάζανε ευτυχισμένα. Μοναχά οι άνθρωποι και τα έργα τους είχανε χαθεί, σα να μη γινήκανε ποτέ στον κόσμο.

Όσο περνούσε ο καιρός, τόσο ο δυστυχής Ακομινάτος καταλάβαινε πως εζούσε στην εξορία, "εν τη κατωτάτη εσχατιά της γης, εν τω Ταρτάρω ένθα

ειδώλους ανθρώποις συνδιητάτο".  
Λέγει, σα να μιλά η πολιτεία των Αθηνών. "Οράς με την θρυλουμένην των πόλεων, όπως ο μεν χρόνος ανάλωσε, τοις δε λειψάνοις του χρόνου συνεπέθετο κακία πολύτροπος και κατέλειπε χωρίον μικρόν και αοίκητον, ονόματι μόνω και σεμνοίς ερειπίοις γνωριζομένην. Η δε εγώ, η τλήμων, η πάλαι μεν μήτηρ σοφίας παντοδαπής και πάσης καθηγεμών αρετής, η πεζομαχίαις και ναυμαχίαις Πέρσας πολλάκις καταστρατηγήσασα, νυν δε σκαφιδίοις ολίγοις πειρατικούς καταπολουμένη και ληιζομένη τα επί θαλάττη πάντα. Η πιούσα το εκ χειρός Κυρίου ποτήριον, καντεύθεν λιμώ και δίψει και πτωχεία προσταλαιπωρήσασα".

"Ο καιρός", λέγει "στέρησε την Αθήνα από όλους, κι απ' αυτήν τη γλώσσα. Κ' έμεινε χωρίς γλώσσα (άγλωττος) η μήτηρ της σοφίας, εκεί που κάποτε η δόξα της Στοάς και τον Περιπατητικών εγέμισε τη γη, εκεί που μιλούσε ο ολυμπιος Περικλής, και που ο Δημοσθένης, ο Λυσίας, ο Ξενοφών κι ο Ισοκράτης κελαϊδούσανε πιο γλυκά από τις σειρήνες".

Λέγει πως κι αυτός ο ίδιος, που αγαπούσε τόσο την αρχαιότητα, είναι δυστυχημένος μέσα στην ερημιά των Αθηνών και, καθισμένος απάνω σε κείνον τον βράχο, ακούγει μοναχά τον αντίλαλο της φωνής του.

Ο καιρός στάθηκε για την Αθήνα πιο βάρβαρος από τους Πέρσες, και κατάντησε ένα ελεεινό χάλασμα, την εξαίσια εκείνη "Ποιμένες μεν ουκ αναπαύονται εν αυτή, αναπαύονται δε θηρία πονηρά, δαιμόνια τε ενορχούνται και ονοκένταυροι κατοικούσι, και εχίνοι τοις οίκοις εννεστεύουσιν".

Στα τελευταία χρόνια που πνίγεται μέσα στην μοναξιά του, δε βρίσκει άνθρωπο να τον καταλάβει και θέλει να φύγει από την Αθήνα. Γράφει πως κι αυτός έγινε βάρβαρος, ανάμεσα σε κείνους τους βαρβάρους "Βιώ εν μέσω σμήνους βαρβάρων πάσης φιλοσοφίας εστερημένων". Λέγει πως η ωραιότερη γλώσσα που μίλησε άνθρωπος κατάντησε η πιο βάρβαρη. Και πως "μάλλον όνοι λύρας και κάνθαροι μύρου αισθήσονται, ή ούτοι αρμονίας λόγου και χάριτος".

Στα 1216 έφυγε κρυφά από την Αθήνα και πέρασε στην Τζια, για να μην τον πιάσουνε οι Φράγκοι που πήρανε την Αθήνα, "οι Ιταλοί ούτοι βάρβαροι", όπως έλεγε.  
Πέθανε στην Τζια στα 1220, αυτός ο πικραμένος ονειροπόλος της αρχαιότητας, που είχε μοιρασμένη την καρδιά του στον Χριστό και στον Πλάτωνα, που στάθηκε δεσπότης μαζί κι αρχαίος ρήτορας, φορεμένος το ωμοφόριο απάνω από τον αρχαίον μανδύα.

Ακόμα και σήμερα, όποιος έχει μέσα στην καρδιά του λίγη από τη νοσταλγία που είχε ο Ακομινάτος, σα ν' ακούγει, περπατώντας το βράδυ κοντά στην Ακρόπολη, αυτό το θρηνητικό τρυγόνι, που ήρθε από την Ανατολή για να κλάψει απάνω στ' αρχαία μνημύρια, να λέγει λυπητερά :

*Έρωσ Αθηνών των πάλαι θρυλουμένων  
έγραψε ταύτα ταις σκιαίς προσαθύρων  
και του πόθου το θάλπον υπαναψύχων.  
Επεί δ' ετ' ουκ ην ουδαμού φευ! προσβλέπειν  
αυτήν εκείνην την αοίδημον πόλιν  
την, δυσαρίθμου και μακραίωνος χρόνου  
λήθης βυθοίς κρύψαντος, ηφαντωμένην,  
ερωτολήπτων ατεχνώς πάσχω πάθος*

οί τας αληθείς των ποθουμένων θέας  
αμηχανούντες ως παρόντων προσβλέπειν,  
τας εικόνας ορώντες αυτών, ως λόγος,  
παραμυθούντας, των ερώτων την φλόγα.  
Ως δυστυχής έγωγε, καινός Ιξίων,  
ερών Αθηνών, ως εκείνος της Ήρας.  
είτα λαθών είδωλον ηγκαλισμένος.  
Φεύ! οία πάσχω και λέγω τε και γράφω.  
Οικών Αθήνας ουκ Αθήνας που βλέπω,  
κόνιν δε λυπράν και κενήν μακαρίαν.  
Πού νυν τα σεμνά, τλημονεστάτη πόλις;  
Ως φρούδα πάντα και κατάλληλα μύθοις,  
δίκαι, δικασταί, βήματα, ψήφοι, νόμοι,  
δημηγορίαι ( τε ) πειθανάγκη ρητόρων,  
βουλαί, πανηγύρεις τε και στρατηγίαι  
των πεζομάχων άμα και των ναυμάχων,  
η παντοδαπή Μούσα, των λόγων κράτος.  
Όλωλε σύμπαν των Αθηνών το κλέος  
γνώρισμα δ' αυτών ουδ' αμυδρόν τις ίδη.  
Συγγνωστός ουκούν, είπερ ουκ έχων βλέπειν  
των Αθηναίων την ασίδημον πόλιν,  
ίνδαλμα ταύτης γράφειν.